

Gengangere var i virkeligheden en bestseller

En boghistorisk undersøgelse af Henrik Ibsens skandaløse skuespil

Ghosts Was in Fact a Bestseller

A Book Historical Study of Henrik Ibsen's Scandalous Play

Maria Purtoft

Ph.d.-stipendiat i historie ved UiT – Noregs arktiske universitet. Cand.mag. i dansk frå Københavns Universitet.

maria.purtoft@uit.no

Purtoft interesserer seg for skandinavisk litteratur frå 1800-talet, edisjonsfilologi, bokhistorie og lesehistorie. I avhandlinga si undersøker ho salet og leserane av Henrik Ibsen.

SAMMENDRAG

Henrik Ibsens *Gengangere* fik en barsk modtagelse i pressen, da skuespillet udkom i december 1881. I dag bliver det gerne brugt som eksempel på samtidens manglende forståelse for forfatteren, og bogen bliver beskrevet som en salgsmislyk og anses som en af undtagelserne i Ibsens ellers så populære forfatter-skab. Denne artikel argumenterer for, at litteraturhistoriens og receptionshistoriens fokus på kritikernes anmeldelser og på samtidens polemik omkring *Gengangere* har skabt et ensidigt billede af værket som fordømt og afvist. Målet med artiklen er at nuancere modtagelsesbilledet ved at sætte skuespillet ind i en anden kontekst, nemlig bogsalget. Ud over arkivmateriale fra Gyldendal bygger artiklen på hidtil uudforskede materiale fra den tids største boghandler i Norge, Albert Cammermeyer. Ved at undersøge Ibsens udgivelseshistorie hos Gyldendal samt indkøb og salg af *Gengangere* hos Cammermeyer kaster artiklen nyt lys over samtidens modtagelse af bogen, som viser sig langt fra at være så skandaløs, som den har ry for at være.

Nøkkelord

Boghistorie, læsehistorie, receptionshistorie, Henrik Ibsen, *Gengangere*

ABSTRACT

The publication of Ibsen's *Ghosts* in December 1881 caused an explosion of outrage and criticism. Today, the play is often used as an example of the contemporary society's lack of understanding for the author, and sales of the book are described as a failure, being considered to be one of the exceptions to Ibsen's otherwise successful authorship. This article argues that the focus on critics' reviews and on contempo-

rary polemics about *Ghosts* has created a one-sided image of the work as being condemned and rejected. The aim of the article is to nuance the general picture of its reception by putting the play into another context, namely book sales. In addition to archive material from the publishing house Gyldendal, the article draws on hitherto unexplored material from the largest bookseller in Norway at the time, Albert Cammermeyer. By examining Ibsen's publication story at Gyldendal and the purchases and the sales of *Ghosts* at Cammermeyer, this article sheds new light on the contemporary reception of the book, which bears little resemblance to the established narrative.

Keywords

History of Book, History of Reading, History of Reception, Henrik Ibsen, *Ghosts*

Gengangere udkom den 13. december 1881 på Gyldendalske Boghandels Forlag i København. Dramaet kan i nogen grad ses som Ibsens kommentar til de kritikere, der mente, at Nora i *Et dukkehjem* burde være vendt tilbage til sin mand og børn, for i *Gengangere* møder vi en kvinde, der bliver overtalt til at tage hjem igen, og Ibsen viser, at følgerne bliver katastrofale. Gamle meninger og møder fra fortiden går igen, og dramaet behandler temaer som pligt over for frigørelse, dobbeltmoral, løgn i ægteskabet, incest, kønssygdomme og medlidenhedsdrab. Dette var for meget for en række kritikere i samtiden, og *Gengangere* udløste en del kritik og polemiske angreb på både dramaet og Ibsens person.¹

Fire dage efter udgivelsen kom *Aftenposten* med følgende fremtidsforudsigtelse:

Naar forlængst »Gengangere« er tilstøvet paa Hylderne og alene af Literaturhistorikerne søges frem som et interessant psykologisk Sygdomsfænomen, som et Udtryk for de mørke og sygelige Fantasileder, som engang mestrede Digterens Sind, saa vil endnu hans Digtningens store og livskraftige Skikkelser, Fru Inger, Bisp Nicolaus, Julian, Brand, Per Gynt, Stensgaard, Nora og Helmer og mange med dem staa levende i Nationens Eie. (Anonym 1881c)

Ibsens egne forventninger adskilte sig en del fra dette. Den 16. marts 1882 skrev han i et brev til sin forlægger Frederik Hegel:

Ligeover for »Gengangere« vil der nok, og det ikke inden lang tid, komme forståelse ind i gemytterne hos de godtfolk hjemme. Men alle disse henvisnende affældige figurer, som har kastet sig over denne digtning, således som sket er, vil engang få en knusende dom over sig selv i fremtidens litteraturhistorie. [...] Min bog ejer fremtiden for sig. Hine karle, som har brølet over den, har ikke engang forhold til deres egen virkelig levende samtid. (HB, I, 283)

Med tiden lagde harmen sig, og efterhånden fik *Gengangere* status som et af Ibsens mesterværker. Ibsen fik altså ret i sine antagelser om fremtiden. Udgangspunktet for denne artikel er, at han fik mere ret, end godt er. Litteraturhistoriske studier har efterfølgende beskrevet de »brølende karles« manglende forståelse for forfatteren, men en fokusering på postyret

1. Omfanget af kritikken er så stort, at jeg her blot vil henvisne til J.B. Halvorsens oversigt over reaktioner i pressen (1892) og Senter for Ibsen-studiers hjemmeside »Det virtuelle Ibsensenteret«, hvor et udvalg af anmeldelser findes digitaliseret. Efterhånden findes også en stor del norske aviser digitaliseret på Nasjonalbibliotekets side bokhylla.no, danske aviser på Det Kongelige Biblioteks side mediestream.dk, og svenske aviser på Kungliga bibliotekets side tidningar.kb.se.

omkring udgivelsen og pressens hårde ord har skabt en ensidig fortælling om skuespillet som fordømt. Denne ensidige beskrivelse er i vidt omfang udtryk for nedarvede og uprøvede forestillinger. De samme argumenter og formuleringer gentages, og man fristes til at sige, at skuespillets receptionshistorie har lidt selv samme skæbne som personerne i Ibsens fortælling: Gengangere smyger sig imellem linjerne, og forestillinger og afdøde meninger går igen.

Der er ingen tvivl om, at samtidens kritikere gik hårdt til dramaet, ligesom at det er et faktum, at de tre skandinaviske hovedscener afviste dramaet, lige da det udkom. Beretningerne om hundredevis af usolgte eksemplarer, som blev returneret til Gyldendal, er heller ikke usande. Det er ligeledes korrekt, at der gik 13 år, før andet oplag blev trykt. Men denne artikels boghistoriske undersøgelser vil vise, at modtagelsesbilledet er mere nuanceret end dette. Bogen var i virkeligheden en salgssucces, ikke en fiasko.

KRITIKERSUCCES OG KOMMERCIEL SUCCES

Det er en kompliceret opgave at vurdere et litterært værks modtagelse og accept i sin samtid, og der er som minimum to tilgange: kritikernes modtagelse og de almindelige læsers modtagelse. Boghistorikeren Jonathan Rose taler om »professional intellectuals« over for »common readers«, hvor førstnævnte præciseres som »literary and social critics, academics, clergymen«, og sidstnævnte defineres som »any reader who did not read books for a living« (1992, 51). Rose gør opmærksom på, at receptionshistorien primært har interesseret sig for den første type læsere, og at der er behov for, at vi også fokuserer på den anden. I forlængelse af denne inddeling, mener jeg, at det er hensigtsmæssigt at se på et værks succes ud fra to tilgange: kritikersucces og kommerciel succes.

Kommerciel succes og bogsalg er sjældent i centrum i receptionshistorien, og når det findes omtalt, er det gerne som en supplerende oplysning til kritikernes respons. Hvor receptionshistorien sædvanligvis tager udgangspunkt i pressens kritik af værker, bedriver denne artikel receptionsanalyse på et andet niveau ved at undersøge kvantificerbare forhold som oplagstal, antal udgivelser og salg.

Inden for litteraturforskningen er der sket en udvikling hen imod det standpunkt, at anmeldelser bør behandles som en egen genre og være undersøgelsesobjekt i sig selv og ikke blot fungere som »krydder til den efterfølgende kosten«, som Ståle Dingstad formulerer det i *Den smilende Ibsen* (2013, 40). Denne udvikling er manifesteret i bogen *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010* (2016), hvor den litteraturkritiske praksis er i centrum. Redaktørerne og hovedforfatterne skriver i indledningen, at »[k]ritikkens historie må skrives frem i dialog med de øvrige historiske feltene, men den må også forstås og fortelles på sine egne premisser«, og anmeldelser bør ikke blot fungere »som illustrationer av idéhistoriske poenger« (Furuseth, Thon og Vassenden 2016, 15–16). På linje med dette mener jeg, at bogsalgets historie må forstås og fortælles på dets egne premisser og ikke blot fungere som illustrationer af kritikhistoriske pointer.

SEKUNDÆRLITTERATURENS SYN PÅ GENGANGERE

Grete Odland undersøger modtagelsen af *Gengangere* ud fra en kritikhistorisk tilgang i sin hovedfagsoppgave *Det kanoniserte spøkelse* (1990). Fra udgivelsen i 1881 til digterens

100-årsdag i 1928 følger hun dramaets udvikling fra »fordømmelse til kanonisering« (12). Hun sorterer reaktionerne ud fra ideologiske og æstetiske positioner og ser følgende tendens i anmeldelserne: I tiden efter udgivelsen er der mere fokus på ikke-litterære aspekter som politik, moral og etik, hvor 1890'erne har en mere æstetisk tilgang. Groft sagt var fokus i begyndelsen oftest rettet mod dramaets (umoralske) indhold, og senere mod dramaets formmæssige kvaliteter.

Odland påpeger, at størstedelen af kritikerne ved udgivelsen opfattede *Gengangere* som et nihilistisk projekt og så dramaet som samfundsopløsende. Hun undersøger ikke salget i boghandlen, men nævner et par gange, at salget gik dårligt, bl.a. skriver hun, at »*Gengangere* ble en formidabel salgsvasko« med henvisning til *Dagbladet*, der den 30. december 1881 havde skrevet om en boghandler, som havde bestilt 1.200 eksemplarer og brændte inde med 700. »Først i 1894, hele tretten år etter udgivelsen, gikk andreopplaget i trykken« (6), fortsætter hun.

Den boghandler, som *Dagbladet* omtaler, må være Albert Cammermeyer i Christiania, der på dette tidspunkt var Norges førende boghandler og forlægger. Ifølge Cammermeyers kreditorprotokol (DSK, bind III) bestilte han den 8. december 1881 rigtigt nok omkring 1.200 eksemplarer (helt nøjagtigt 1.161 eksemplarer) af *Gengangere*, men at han brændte inde med 700, er – som jeg skal vise senere i artiklen – en påstand, der må stå for *Dagbladets* egen regning. Egentlig må påstanden stå for *Morgenbladets* regning,² da de er den oprindelige afsender af notitsen, som i sin helhed lyder:

Ibsens »Gengangere« skal ikke have voldt vore Boghandlere synderlig Glæde. I Forventning om, at dette Arbeide vilde blive som Ibsens sædvanlige, har de bestilt et stort Antal Exemplarer fra Forlæggeren. Men allerede efter at Bogen havde været i Boghandelen et Par Dage, stansede Afsætningen. Følgen er, at et stort Antal Exemplarer ligger uafsatte. En Boghandler, der havde bestilt 1200 Exemplarer, skal »brænde inde« med 700. (Anonym 1881d)

Vurderingen af *Gengangere* som salgsvasko bygger Odland på to forhold: 1) *Dagbladets* omtale, 2) at der gik 13 år, før Gyldendal trykte et nyt oplag. Det første skal jeg vise, kan karakteriseres som et udtryk for groft vinklet sensationspresse og for hele den ophedede stemning, som herskede i de første par uger efter udgivelsen. Hvad angår de 13 år mellem første og andet oplag, er dette ikke helt så skandaløst, som det kan lyde – eller som sekundærlitteraturen kan få det til at lyde. Selve sprogbrugen med »først i 1894« og »hele tretten år etter« forstærker opfattelsen af, at *Gengangere* ikke vandt genklang hos sit samtidspublikum.

Odland er langt fra ene om at bruge denne formulering. Det ældste eksempel jeg har fundet, er fra 1898, bare fire år efter udgivelsen af andet oplag. I festskriftet i anledningen af Ibsens 70 års-fødselsdag står der: »Saa faldt i Decbr. 1881 Bomben *Gengangere*. Nu var 1ste Oplag straks 10,000 Exemplarer. Men disse slog ogsaa til i mange Aar. Først 1894 kom 2det Oplag« (Anonym 1898, 244). I de indledende biografiske oplysninger til bind 6 af Ibsens *Samlede Værker* (1899) skriver J.B. Halvorsen om *Gengangere*, at det i 1881 kom i et så stort oplag, »at det først 13 Aar senere blev nødvendigt med at trykke et nyt« (1899, XX). Harald L. Tveterås kommer også ind på salget af *Gengangere* i sit fire-bindsværk om den

2. Ud over tilføjelsen »fortæller *Morgenbl.*« er notitsen ordret den samme i *Dagbladet*. De eneste forskelle findes i ortografien: Hos *Dagbladet* skrives »efterat« i ét ord, og »standsede« skrives med d (Anonym 1881e).

norske boghandels historie. I bind 3 skriver han om oplaget på 10.000, at Hegel »kunne ha nøyd seg med halvparten. Henrik Ibsen hadde overskredet grensen for det sømmelige, og folk ville ikke eie boken. Til forlaget kom eksemplarer strømmende i retur fra bokhandlerne, og stykket ble refusert på alle de nordiske hovedscener« (1986, 315–316). I bind 2 skriver han, at bogen blev returneret »fra den ene bokhandler etter den annen«, og at Hegel blev »sittende med så stort restopplag at det tok 13 år å få det solgt« (1964, 433). Med henvisning til et brev fra Alexander Kielland til Georg Brandes, dateret den 12. januar 1882, skriver Tveterås i tillegg:

[Ibsen] ble urolig ved tanken på det store opplaget som var trykt, og spurte Hegel om kritikken på noen måte hadde skadet avsetningen av boken. Hegel var i tvil om han kunne si ham sannheten. »Den Gamle vred sig og snoede Benene om hinanden – ja spurgte endogsaa mig tilraads, om han turde svare Ibsen, at Afsætningen virkelig havde lidt«, skrev Kielland til Georg Brandes. – »Jeg mente naturligvis, at Ibsen maatte være gammel nok til at Taale Svar paa et Spørgsmål«. (203)

I indledningen til *Gengangere* i *Henrik Ibsens Skrifter* står der, at »*Gengangere* skapte skandale straks verket var utkommet [...], og salget gikk trått« (Ystad 2008). Derefter følger et utdrag af det brev, som Hegel sendte til Ibsen med besvarelse på hans spørsmål om bogens afsætning. Selve brevet er ikke bevaret, men en kladde findes blandt forlæggerens brevkoncepter på Gyldendalarkivet. Det er dateret den 10. januar 1882, og her lyder det blandt andet:

Fra flere af de udenbyes Boghandlere, navnlig fra Chr-a, Bergen og Stockholm, hvor Bladene ligefrem har modarb. Bogens Salg, have jeg allerede nu modtaget Meddelelse om, at de ikke kunde finde den forventede Afsætning for »Gengangere«, og derfor fremkomme med Anmodning til mig om at tage større Partier af Bogen tilbage [...]. (HC)

På Nasjonalbibliotekets Henrik Ibsen-portal kan man læse, at »Rabalderet skadet bokens omsetning. Store ladninger av usolgte eksemplarer kom i retur til forlaget. Bokhandlerne ville ikke være bekjent av å ha boken liggende fremme i sine butikker. Først i 1894 var det behov for et nytt opplag av boken« (Hanssen 2005). Det dårlige salg nævnes også i biografierne om Ibsen. Michael Meyer taler om det »katastrofale svikt i salget av *Gengangere*« (1971, 507), og Ivo de Figueiredo skriver i andet bind af sin Ibsen-biografi, at »mens *Et dukkehjem* kom ut i 13 500 eksemplarer i løpet av det første året, var det ikke behov for et nytt dansk opplag av *Gengangere* før i 1894«, og skuespillet var »så radikalt at det kom til å gi ordet 'skandaløs' en ny betydning, ja, Hegel skal ha fått hele partier i retur fra norske bokhandlere« (Figueiredo 2007, 233).

Litteraturforskningen anvender ikke kilder, der viser, hvor mange eksemplarer der rent faktisk kom retur til Gyldendal, eller hvordan salget rent faktisk gik. Oplysninger om dramaets ringe salg bygger på brevkorrespondancer, den 13-årige periode mellem første og andet oplag, og omtaler og polemik i aviserne.³

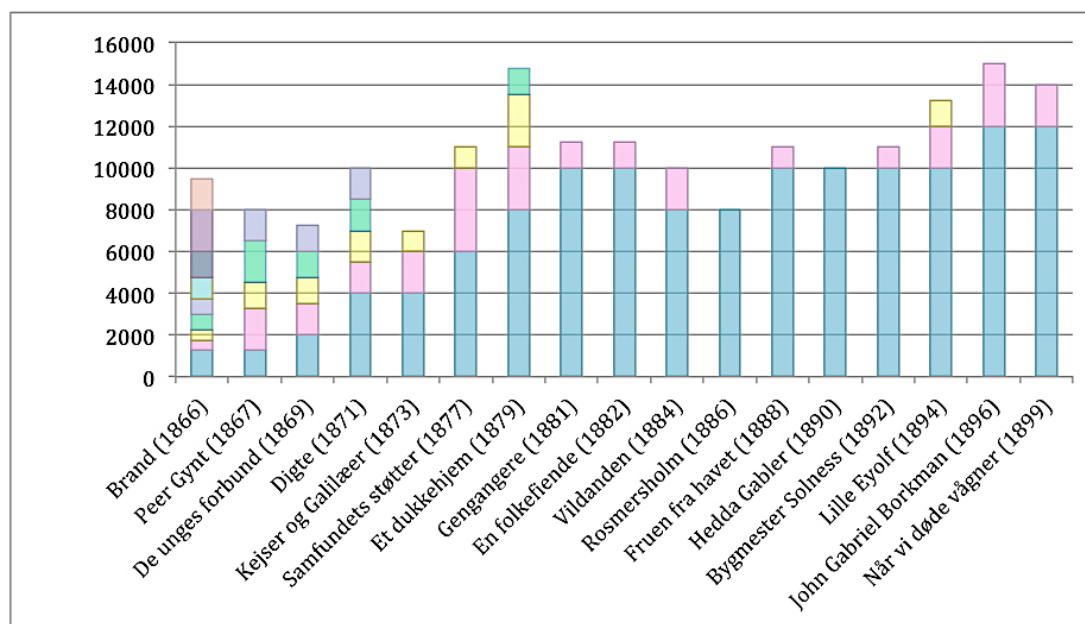
3. Omtalen af *Gengangere* i sekundærlitteraturen har også påvirket, hvordan skuespillet bliver omtalt i teaterverdenen. Da *Gengangere* blev sat op på Aarhus Teater i 2012, kunne man læse, at »i 1881 og 1882 var bogen usælgelig og boghandlerne returnerede den i stor stil til forlaget« (Andersen-Lind 2012), og da Forlaget Drama udgav skuespillet i 2016, skrev de i efterskriftet, at »Bogudgaven viste sig nærmest usælgelig« (Oschlag 2016).

GENGANGERES OPLAGSTAL OG PLACERING BLANDT IBSENS ØVRIGE VÆRKER

På opfordring fra Bjørnstjerne Bjørnson blev Ibsen i 1865 tilknyttet forlaget Gyldendalske Boghandel, hvor Frederik Hegel var ejer og forlægger, og fra og med *Brand* (1866) blev alle hans bøger udgivet her. Før Ibsen gik over til Gyldendal, havde han udgivet bøger hos norske forlæggere, og forlagsretten til disse blev senere indkøbt af Gyldendal og trykt i nye udgaver.

Hverken i Gyldendalarkivet på Det Kongelige Bibliotek eller i forlagets eget arkiv på Klareboderne i København er der bevaret oplysninger om de forskellige boghandlers bestillinger af Ibsens værker eller om salget i forlagets sortimentsboghandel.⁴ Det er derfor ikke muligt at få et komplet overblik over, hvor og hvor hurtigt bøgerne blev solgt. Dog findes Gyldendals forlagskladder (FK) bevaret på Det Kongelige Bibliotek, som indeholder oplysninger om oplagstal, forfatterhonorar og udgifter for bøger udgivet i 1850–1903. Disse oplysninger giver indblik i bøgernes produktion og gør det muligt at tegne et billede af deres salg.

Diagrammet nedenfor viser Ibsens udgivelser af nye værker hos Gyldendal. Hver søjle består af antallet af eksemplarer, som blev trykt i op til 17 år efter udgivelsen af det enkelte værk. Søjlen for *Brand* dækker således perioden fra 1866 til 1883, og søjlen for *Vildanden* dækker perioden fra 1884 til 1901. Jeg har valgt at lade tidsperioderne gå op til 17 år, fordi *Et dukkehjem* udkom i sit fjerde oplag 17 år efter udgivelsen. Diagrammet indeholder oplagene, som blev udgivet gennem de år, Ibsen var i live og knyttet til Gyldendal (de seneste oplag er fra 1903).

Illustration 1. Oplagstal for Ibsens bøger op til 17 år efter udgivelsen af det enkelte værk. Hvert oplag har fået tildelt sin egen farve.

4. En stor del af arkivet på Klareboderne er usorteret og uregistreret. Blandt den registrerede del er der ikke oplysninger om bogsalg i slutningen af 1800-tallet. Jeg har gennemgået den usorterede del, og heller ikke her findes der materiale, som omhandler salg eller returneringer af Ibsens bøger. Tak til Gyldendal for imødekommenhed og adgang til arkivet.

Det mest iøjefaldende ved figuren er, at Ibsens første bøger trykkes i langt mindre oplag ad gangen og i langt flere oplag. Hvor *Brand* med sit ottende oplag nåede op på 8.000 eksemplarer, blev *Et dukkehjem* trykt i et førsteoplæg på 8.000 eksemplarer. De støt stigende førsteoplæg vidner om en forfatter, som allerede i slut 1870'erne var godt etableret i Skandinavien. Salget af den forrige bog har kontinuerligt fået forlægger Hegel til at vove et større og større førsteoplæg, og i løbet af de første 15 år, Ibsen var hos Gyldendal, ser vi løbende en stigning i førsteoplægets størrelse: fra 1.250 eksemplarer af *Brand* i 1866 til 10.000 eksemplarer af *Gengangere* i 1881. De efterfølgende 15 år stopper stigningen. *Rosmersholm* og *Vildanden* gik ned på 8.000 eksemplarer, og ellers trykkes førsteoplægene i 10.000 eksemplarer frem til *John Gabriel Borkman* i 1896 og *Når vi døde vågner* i 1899, som begge trykkes i førsteoplæg på 12.000 (FK).⁵

Min påstand er, at hovedårsagen til, at 2. oplæg af *Gengangere* blev trykt 13 år efter 1. oplæg, er, at bogen placerede sig i et skifte mellem to forskellige måder at udgive bøger på, nemlig flere små oplæg versus ét stort oplæg, og ikke at bogen stødte sine læsere. Hegel havde vænnet sig til, at Ibsen-publikummet voksede, og det forrige værk, *Et dukkehjem*, var helt på linje med denne udvikling. Men det er *Et dukkehjem*, som skiller sig ud ved at sprænge 10.000-grænsen på under et år; det er ikke *Gengangere*, som skiller sig ud ved ikke at gøre det.

Vi ved fra *Et dukkehjem*, at der eksisterede et købepublikum, som kunne foretage 10.000 køb af ét Ibsen-værk på et år, og man kunne indvende, at havde *Gengangere* vundet større genklang blandt disse købere, ville den have været i stand til at sælge det samme. Men at den ikke fik lige så stor succes som *Et dukkehjem*, er ikke det samme som, at den var en fiasko. *Gengangere* gør sig skyldig i at blive trykt i færre eksemplarer end *Et dukkehjem*, men den trykkes ikke i færre eksemplarer i forhold til Ibsens øvrige forfatterskab. Tværtimod. Søjlediagrammet viser, at helt frem til *Lille Eyolf* i 1894 er *Gengangere* og *En folkefiende* de Ibsen-bøger, som efter *Et Dukkehjem*, er trykt i flest eksemplarer over 17 år. *En folkefiende* kommer op på de 11.250 eksemplarer efter 15 år, *Gengangere* gør det som bekendt efter 13 år.

MARKEDSMÆTNING

En trykt bog er ikke lig med en solgt bog. Usolgte bøger kan ligge opbevaret hos forlaget, og et oplæg kan først vurderes som solgt, når forlaget har behov for at trykke et nyt. Hvis vi kigger på en bogs oplægstal i en afgrænset tidsperiode og trækker det sidste oplæg fra det totale oplægstal, får vi tallet for det, man kunne kalde grundmarkedet for bogen i denne tidsperiode. Når grundmarkedet er mættet, bliver det sidste oplæg solgt sporadisk hen over årene, muligvis uden nogensinde at blive udsolgt. En bog eller forfatter, der senere hen opnår klassikerstatus, kan naturligvis trykkes igen og igen. På den måde kan et værk have et nyt grundmarked i en ny tidsperiode.

Der har været et vist marked for en Ibsen-udgivelse i Skandinavien, og Ibsen-grundmarkedet er vokset i løbet af de 33 år, Ibsen udgav de ovenstående værker hos Gyldendal.

5. I 1898–1900 udkom *Samlede Værker*, folkeudgaven, i 9 bind i 15.000 eksemplarer, med et supplerende 10. bind i 1902 i 10.000 eksemplarer. I 1906–07 kom *Samlede Værker*, mindeudgaven, i fem bind i 30.000 eksemplarer med et ekstraoplæg på næsten 6.000 eksemplarer, og i 1914 trykkes *Samlede Værker*, jubilæumsudgaven, i otte bind i 12.000 eksemplarer.

Ved at se over en afgrænset periode på op til 17 år for hvert enkelt værk kan Ibsens forfatterskab inddeles i tre faser med hvert sit stabile marked: 1) Fra *Brand* til *Kejser og Galilæer* lå det på mellem 6.000 og 8.000, 2) fra *Samfundets støtter* til *Bygmester Solness* lå det på ca. 10.000, og 3) for *Lille Eyolf*, *John Gabriel Borkman* og *Når vi døde vågner* lå det på minimum 12.000.

Gengangere udkom i fase 2, hvor grundmarkedet har ligget på omkring 10.000 salg, og oversigten nedenfor viser udgivelseshistorien for de ni bøger, der udkom i denne fase. I højre kolonne er det registreret, hvor lang tid der gik, før et nyt oplag blev trykt, når først markedet, angivet i parentes, for den enkelte bog var mættet.

	1. oplag		2. oplag		3. oplag		4. oplag		Tidsperiode, før et nyt oplag trykkes, efter at markedet er mættet.
Samfundets støtter	1877	6.000	1877	4.000	1893	1.000			16 år (10.000)
Et dukkehjem	1879	8.000	1880	3.000	1880	2.500	1896	1.250	16 år (13.500)
Gengangere	1881	10.000	1894	1.250					13 år (10.000)
En folkefiende	1882	10.000	1897	1.250					15 år (10.000)
Vildanden	1884	8.000	1884	2.000	—				— (10.000)
Rosmersholm	1886	8.000	—						— (8.000)
Fruen fra havet	1888	10.000	1902	1.000					14 år (10.000)
Hedda Gabler	1890	10.000	—						— (10.000)
Bygmester Solness	1892	10.000	1902	1.000					10 år (10.000)

Illustration 2. Markedsmætning og udgivelseshistorie op til 17 år efter udgivelsen af det enkelte værk.

Oversigten gør det tydeligt, at *Gengangere* nåede et grundmarked på samme størrelse, som de andre Ibsen-udgivelser, som udkom fra slutningen af 1870'erne til begyndelsen af 1890'erne.

Jeg har valgt at indsætte det total oplagstal på 10.000 i parentes for *Vildanden*, fordi 1. og 2. oplag udkom med få ugers mellemrum, da Hegel oplevede en stor efterspørgsel og hurtigt fik trykt 2. oplag, for at afsætningen ikke skulle standse (Aarseth 2009). Det 3. oplag kom 30 år efter, i 1914, og da det ikke var kommet inden for 17 år, er feltet for 3. oplag ikke udfyldt i skemaet. Med andre ord overmættede de 10.000 eksemplarer markedet. Noget tilsvarende gør sig gældende for *Rosmersholm*, hvis 2. oplag kom efter 33 år, i 1919, og *Hedda Gabler*, som slet ikke kom i et nyt oplag.

Med sine 13.500 eksemplarer skiller *Et dukkehjem* sig ud ved at række ud over det ellers stabile Ibsen-marked på ca. 10.000 køb. *Vildanden* er interessant, fordi den oplevede en stor popularitet lige efter udgivelsen, uden tvivl større end *Gengangere*, men den store efterspørgsel må være kommet fra grundmarkedet – der var nemlig ikke flere købere til denne bog, de interesserede købere havde blot været hurtigt ude. Personerne, som udgjorde *Vildandens* marked, havde i løbet af kort tid fået fat i bogen, og skuespillet var ikke som *Et dukkehjem* i stand til at række ud over dette grundmarked, og salget bremsede

derfor mere eller mindre. For *Gengangeres* vedkommende var markedet rigtigt nok lidt tøvende i begyndelsen, men køberne fik efterhånden fat i et eksemplar af bogen.

HÆFTNINGSFORLØBET

Omkring en fjerdedel af *Gengangeres* oplag på 10.000 var bundet ind i Gyldendals forlagsbind og blev solgt med et smudsomslag i kardus. Selve indbindingen var i shirting i flere farvevarianter, bl.a. rød, brun, sort og gråblå, med guldpræg på både ryggen, forpermen og snittet. De hæftede eksemplarer havde i stedet et omslag i tykt papir. Den faste bogladepris for bogen var 3,50 kr. for et indbundet eksemplar og 2,25 kr. for et hæftet eksemplar.⁶

Illustration 3. Førsteudgaver af *Gengangere*, tv. og midten: indbundet i shirting, th.: omslag på et hæftet eksemplar.

Som nævnt tidligere blev vurderingen af dramaet med tiden mere positiv i pressen, og dets voksende anerkendelse ses også på teaterscenen, hvor det i tillæg til de omrejsende teatertrupper efterhånden kom på programmet hos flere og flere af institutionsteatrene.⁷ Det ville være nærliggende at antage, at salget af 1. oplag af *Gengangere* steg i takt med den positive presse, og at bogen derfor primært blev solgt i tiden op mod udgivelsen af 2. oplag i 1894. Dermed ville et svigtende salg i dramaets første år være blevet udlignet, og et stigende salg i begyndelsen af 1890'erne ville være grunden til, at *Gengangeres* totale salg ligner de andre dramaer over en flerårig periode. Dette er imidlertid ikke tilfældet.

6. Bogladeprisen er opført i Cammermeyers kreditorprotokol (DSK) og findes i flere annoncer i december 1881, bl.a. *Morgenbladet* (Anonym. 1881a) og *Aftenposten* (Anonym. 1881b).

7. I Sverige kom *Gengangere* på programmet i efteråret 1883 på Kungliga Dramatiska Teatern. I Norge var Bergens Nationale Scene det første institutionsteater, som opførte skuespillet. Dette var i 1890 (i 1885 havde samme teater dog opført stykkets 3. akt, i forbindelse med at Herman Bang kom til byen med sin fremførelse af Osvalds rolle). I Christiania blev dramaet sat op på et institutionsteater i 1898 på Centralteatret, og i 1900 blev det opført på Nationaltheatret. I Danmark fandt den første opførelse på et institutionsteater sted i 1890 på Dagmartheatret, og i 1903 blev det sat op på Det Kongelige Teater.

Ifølge Gyldendals forlagskladder blev dramaet i 1881 trykt i 10.000 eksemplarer plus 150 til omdeling,⁸ og af disse fik Hegel til at begynde med hæftet 7.100 og indbundet omkring 2.700. Nogle stykker gik tabt, og de resterende ca. 300 eksemplarer blev opbevaret i materie, dvs. at arkene endnu ikke var sammenhæftede. I december 1886 betalte Gyldendal for at få hæftet 25 af de resterende eksemplarer, hvilket indikerer, at de 7.100 hæftede eksemplarer er blevet solgt i løbet af dramaets første fem år. Flere af de indbundne bøger må naturligvis også være blevet solgt, og dette ligner mere en salgssucces end en fiasko.

I perioden 1886 til 1892 blev der i alt hæftet 297 eksemplarer, og at Hegel valgte kun at hæfte 25 eksemplarer i 1886 tyder på, at salget ikke ligefrem har accelereret op til da. Bogen har med andre ord solgt bedst i de allerførste år. At Hegel valgte at trykke *En folkefiende* i et førsteoplæg på 10.000, mindre end 12 måneder efter at *Gengangere* var udkommet, tyder også på, at salget af *Gengangere* ikke har været helt forfærdeligt.

Hvor det ovenstående hæftningsforløb har til formål at nuancere modtagelsen af *Gengangere*, kan det følgende hæftningsforløb ses som en nuancering af modtagelsen af *Et dukkehjem*. Det er helt med rette, at *Et dukkehjem* betegnes som en succes i litteraturhistorien, men når Tveterås (1986, 315) og andre skriver, at dramaet i løbet af to til tre måneder udkom i 14.000 eksemplarer, skaber det et overdrevent billede af salget.

Første, andet og tredje oplag på hhv. 8.000, 3.000 og 2.500 eksemplarer, plus i alt 350 til omdeling, blev ganske vist trykt inden for få måneder, men en gennemgang af forlagskladden for 3. oplag viser, at der i løbet af 1880 bare blev hæftet 700 eksemplarer (og formentlig indbundet 700) af 3. oplaget på 2.500. De sidste 1.100 eksemplarer blev hæftet løbende i perioden fra september 1881 helt frem til april 1895 (FK). I 1896 kom 4. oplag.

Der blev altså trykt 13.500 eksemplarer på kort tid, men i marts 1880, tre måneder efter udgivelsen af 1. oplag i december 1879, var der kun hæftet 220 eksemplarer af 3. oplag. Næsten 1.600 eksemplarer lå fortsat i materie hos Gyldendal og stod ikke som færdige bøger på boghandlerhylderne. Det vil sige, at »kun« ca. 11.500 bøger var bundet ind eller hæftet på dette tidspunkt (i tillæg til eksemplarerne til omdeling). Det tog 16 år, før samtlige eksemplarer var bundet ind eller hæftet. Tallene er stadigvæk exceptionelt flotte, men hvis man vil fokusere på salget i tiden lige efter udgivelsen, er det mere hensigtsmæssigt at tale om de ca. 11.500 indbundne og hæftede eksemplarer frem for de 13.500 trykte.

LEVERING OG RETURNERING

Den skandinaviske bogbranche benyttede et salgssystem, som var baseret på de tyske samhandelsprincipper, der blev udviklet på bogmessen i Leipzig i slutningen af 1700-tallet. Ved siden af kontantsalget kunne forlagene levere bøger til boghandlerne på to måder: à condition og i fast regning. À condition-systemet, ofte forkortet à cond., blev også kaldt »kommissionssystemet« i Norge og »i forhandling« i Danmark. Det gik ud på, at selvom bøgerne stod på hylderne hos en boghandler, var de forlæggerens ejendom, indtil de blev solgt. Forlæggere kunne uopfordret sende deres nyheder til organiserede boghandlere, ligesom at boghandlerne kunne bestille bøger à cond., i den udstrækning forlæggeren tillod. Boghandlerne fik deres fortjeneste ved salg, samtidig med at de var risikofrie i forhold til

8. De ekstra 150 eksemplarer blev omdelt til bl.a. Ibsen og venner, og til anmeldelse på redaktioner.

usolgte bøger. Ved den årlige afregning kunne boghandlerene blot sende de usolgte bøger retur til forlaget eller overføre dem i ny regning med bibeholdt returret. Systemet var arbejdskrævende, men betød en øget omsætning, fordi enorme mængder af bøger kom i bevægelse, og selv en lille boghandler kunne modtage de fleste nye bøger og tilbyde sine kunder en bred vifte af litteratur.⁹ En bog bestilt i »fast regning«, ofte forkortet f.r., kunne en boghandler ikke returnere til forlaget, men for sin risikovillighed modtog han et frieksemplar, hver gang han købte 10 eksemplarer. Dette blev skrevet 11/10, 22/20 osv.

I Gyldendalarkivet er der bevaret et brev fra boghandler Hess i Kongsvinger i Hedmark, som viser, at boghandleren ønskede, at der for *Gengangere* blev gjort en undtagelse fra reglen om køb i fast regning. Den 22. december 1881, ni dage efter udgivelsen, skrev han til Hegel:

Jeg tillader mig herved høfligt at forespørge, om De skulde ville gjøre mig den Tjeneste at tage tilbage 22/20 Ibsen: Gjengangere. Jeg har som sædvanlig sendt Bogen om til mine Kunder, men saagodt som overalt, hvor der er Børn i Huset har jeg faaet den retourneret, – saagar fra enkelte Hold med Anmodning om for Eftertiden at ophøre med at sende »saadan« Literatur.

Paa denne maade vil jeg faa en hel Del Expl. i Behold, hvilke jeg aldrig vil kunne blive af med – en høist sørgelig Affære for en liden Bogforretning som min. (BF)

Hegels svar er ikke bevaret, men boghandler Hess var ikke den eneste, som ønskede, at reglen om fast regning blev tilsidesat. I den tidligere citerede brevkladde af 10. januar 1882 skrev Hegel til Ibsen, at de omtalte boghandlere ikke blot anmodede om at returnere samtlige eksemplarer bestilt à cond., men også eksemplarer leveret i fast regning: »Af Hensyn til Bevarelsen af et godt Forhold ligeoverfor mine Kolleger, har jeg anset det for klogest tildels at gjøre dem denne Indrømmelse« (HC). En af dem, som Hegel var særligt imødekomende over for, var Cammermeyer. En korrespondance mellem dem viser, at Hegel accepterede at tage imod eksemplarer, der var købt i fast regning af både Ibsens *Gengangere* og Kiellands *Else*, som var udkommet ca. to uger tidligere.

Den 23. december 1881 skrev Cammermeyer ifølge sine brevkladder til Hegel, at han blev nødt til at returnere samtlige eksemplarer af *Gengangere* og *Else*, som han havde bestilt à cond. I samme brev spurgte han, om Hegel også kunne tage tilbage »endel af de i f.r. for meget rekvirerede explarer af disse to bøger« (CAK).

Den 2. januar 1882 svarede Hegel ifølge sine brevkladder, at han:

[...] i dette særegne Tilfælde er villig til at modtage tilbage hvad De ikke ønsker at beholde af *heftede Ex.* af H. Ibsens *Gengangere* og Kiellands *Else* uden Hensyn til at de ere forlangte i fast Regning. *Indbundne Ex. vil jeg derimod ikke kunne modtage tilbage.* Jeg må da udtrykkelig bemærke, at det kun er med Hensyn til disse to Bøger, jeg gjør denne Indrømmelse [...]. (HC, brev 4)

Cammermeyer gav det et forsøg mere. Brevet er gået tabt, men den efterfølgende korrespondance viser, at han har bedt om at returnere 88/80 indbundne eksemplarer af *Gengangere* og 66/60 af *Else*. Den 13. januar 1882 svarede Hegel:

9. For en uddybende beskrivelse af à cond.-systemet, se Frøland (1974, 185–188).

I Besv. af Deres sidste ærede Brev beklager jeg at maatte meddele Dem, at jeg ikke fuldt ud kan efterkomme Dem deres udtalte Ønske. Jeg vil tilbyde at tage tilbage Halvdelen af de hos Dem blivende usolgte indb. Ex. af »Gengangere« og »Else«, altsaa henholdsvis: 44/40 og 33/30 Ex. (HC, brev 5)

Cammermeyer svarede tilbage den 1. februar 1882:

[Jeg takker] Dem forbindtligst for Deres venlige imødekommenhed ved at tage tilbage af *Gengangere* og *Else* henholdsvis 44/40 og 33/30 eksemplarer. Ved at de halverer det af mig opgivne antal er jeg kommen paa den tanke, at De har antaget, at jeg havde netop saamange eksemplarer tilbage, som jeg bad Dem om at tage igjen. For at De imidlertid ikke skal tro, at jeg har villet trække saa store vexler paa Deres velvilie som at anmode Dem om at tage igjen *alle* de hos mig beroende usolgte expl. af ovennævnte værker, skal jeg her ved meddele, at jeg af *Gengangere endnu*, efter at 44 var returneret, har *tilbage 127* og af *Else*, efter at 33 var returneret, 96 indb. eksemplarer. Maaske tør jeg henstille til Dem at tage tilbage endnu 50/40 expl. af hver af begge norske bøger? (CAK)

Hegel sidste ord i sagen lyder den 13. februar 1882:

Desværre er Forholdet saaledes, at jeg saavel af *Gengangere* som af *Else* har faaet et meget betydeligt Antal Ex. tilbage og at jeg derfor som Regel maa holde paa, at hvad der af disse er forlangt i f.R. ikke remitteres. Jeg vil dog ligeoverfor Dem, kjære Hr. Cammermeyer, gjerne være saa imødekommende som muligt og tilbyder endnu, foruden det hvorom vi tidligere blive enige, at tage de 96 Ex. De har liggende af usolgte *Else*. Derimod vil jeg af *Gengangere* ikke kunne tage flere Ex. tilbage. (HC, brev 6)

Hvor mange eksemplarer af *Gengangere*, der rent faktisk blev returneret til Gyldendal fra de forskellige boghandlere vides ikke, fordi materiale om dette er gået tabt, formentlig for længe siden. Tveterås arbejdede med arkivmateriale fra Gyldendal forud for andet bind om den norske boghandels historie (1964), og han har med stor sandsynlighed heller ikke set optegnelser for dette, eftersom han ikke nævner nogle tal for returneringerne i sine bøger. Bortset fra et enkelt sted, hvor han antager, at Cammermeyer havde bestilt og returneret 300 à cond.-eksemplarer. Han gør opmærksom på, at det er en antagelse, og noterer, at Kielland skrev til Brandes i det tidligere omtalte brev, at der var tale om 500 eksemplarer (Tveterås 1964, 433). At Tveterås må antage, hvor mange bøger Cammermeyer returnerede, og at det rigtige tal i øvrigt er 500, bekræfter, at han ikke kan have set en oversigt over returneringerne hos Gyldendal.

Når Tveterås skriver, at eksemplarerne strømmede retur fra den ene boghandler efter den anden, bygger han det formentlig på Hegels brevkladder samt på Kiellands korrespondance med Brandes. Det samme gælder for *Henrik Ibsens Skrifter*, Figueiredo og anden sekundærlitteratur. Hvis de da ikke bygger det på Tveterås.

CAMMERMEYERS RETURNERINGER

I Cammermeyers kreditorprotokol er der den 8. december 1881 noteret en bestilling på 501 à cond.- eksemplarer (500 hæftede og ét indbundet) og 600 eksemplarer i fast regning (300 hæftede og 300 indbundne). Idet han købte 600 bøger i fast regning, modtog han 60

frieksemplarer. I alt modtog Cammermeyer altså 1.161 eksemplarer af *Gengangere*. Dette er en ekstremt stor bestilling, selv for Norges største boghandler.

De bevarede kreditorprotokoller i Cammermeyers arkiv, som indeholder bestillinger hos Gyldendal, dækker perioderne 6. januar 1870 til 31. december 1872 og 2. december 1881 til 24. maj 1888. En undersøgelse af disse protokoller viser, at Cammermeyer oftest bestilte mellem 30 og 100 eksemplarer af en ny skønlitterær bog, og det var meget få, som han fra begyndelsen bestilte mere end 100 eksemplarer af. Bort set fra *de fire store* norske forfattere, Ibsen, Bjørnson, Kielland og Lie, er det kun Asbjørnsens og Moes samling af eventyr, som bestilles i en størrelsesorden op mod 400 eksemplarer. I kreditorprotokollerne, som tilsammen dækker næsten 10 år, er bestillingen på *Gengangere* dén største bestilling, Cammermeyer har foretaget. Til sammenligning bestilte han i 1882 til at begynde med 129 eksemplarer af Lies *Gaa Paa!* (oplag: 6.000) og 260 eksemplarer af Kiellands *Skipper Worse* (oplag: 5.000).

Set i dette lys er det ikke særlig ekstremt, at Cammermeyer returnerede op mod 645 eksemplarer (501 à cond. plus 44 indbundne i fast regning og op mod 100 hæftede i fast regning).¹⁰ Det betyder jo, at han *ikke* returnerede minimum 516 eksemplarer. Der har naturligvis været nogle kunder, som returnerede bogen på grund af indholdet, men hovedårsagen til den store retursending fra Cammermeyer var slet og ret, at boghandleren havde overvurderet bogens salgbarhed. Både Hegel og boghandlerne havde vænnet sig til, at Ibsen-publikummet voksede, og *Et dukkehjems* store succes har stået frisk i erindringen, da Cammermeyer bestilte *Gengangere*.

En af kilderne til Cammermeyers returneringer er som tidligere nævnt *Morgenbladet* (og *Dagbladet*) fra den 30. december 1881. De skriver, at en boghandler havde bestilt 1.200 eksemplarer og brændte inde med 700. Det ser ud til, at der er lavet et groft regnestykke, hvor de 500 à cond.-eksemplarer blot er blevet trukket fra den samlede bestilling, som i øvrigt er rundet op til 1.200. Desuden antager de i regnestykket, at Cammermeyer ikke har solgt ét eneste eksemplar, når de påstår, at han er brændt inde med 700.

CAMMERMEYERS SALG

Ved hjælp af Cammermeyers bevarede salgsprotokoller (memorialer) og korrespondancen mellem Cammermeyer og Hegel er det muligt at få et tilnærmelsesvist nøjagtigt tal for, hvor mange bøger boghandleren solgte i de første uger efter udgivelsen. Den 1. februar 1882 skrev Cammermeyer til Hegel, at han havde 127 indbundne eksemplarer tilbage, efter at han havde returneret de 44. Da han til at begynde med havde købt 330 indbundne eksemplarer i fast regning, må han derfor helt nøjagtigt have solgt 159 indbundne eksemplarer i boghandlen frem til den 1. februar 1882.

I boghandlens memorialer er der i den samme periode noteret 172 salg af *Gengangere*; 92 af dem er hæftede, og de 80 er bundet ind (CAM). Memorial-protokollerne indeholder

10. Jeg antager, at der maksimum blev returneret 100 hæftede eksemplarer i fast regning. Cammermeyer har efter seks uger solgt ca. 180 af de 330 eksemplarer, jf. næste afsnit. De næste seks uger sælger han omkring 15 eksemplarer, og det er rimeligt at gå ud fra, at han i hvert fald har haft 35 eksemplarer på lager, som han sælger gennem årene. Ifølge de bevarede kreditorprotokoller, som indeholder bestillinger frem til maj 1888, har der ikke været behov for at bestille et nyt hæftet eksemplar af bogen, og nogle eksemplarer har han naturligvis solgt gennem de seks år.

udelukkende salg på kredit til faste kunder, og der er ikke bevaret en protokol over det daglige kontantsalg. De kunder, som har købt bogen i boghandlen og har betalt med det samme, findes der altså ikke oplysninger om.

Da Cammermeyer på dette tidspunkt har solgt i alt 159 indbundne eksemplarer, og de 80 af dem er solgt på kredit, må der være solgt 79 eksemplarer kontant i butikken. Det fortæller os, at kreditsalget i memorialerne udgør ca. halvdelen af det totale salg hos Cammermeyer.¹¹ Når der i memorialerne er noteret 92 salg af de hæftede eksemplarer, er det derfor rimeligt at antage, at det totale salg af hæftede eksemplarer er ca. 180. Det betyder, at Cammermeyer i alt har solgt ca. 340 eksemplarer af *Gengangere* på halvanden måned, fra udgivelsen den 13. december 1881 til 1. februar 1882.

Den 30. november 1883 bestilte Cammermeyer tre indbundne eksemplarer hos Gyldendal. De 127 indbundne eksemplarer, han havde tilbage den 1. februar 1882, er altså blevet solgt her to år efter udgivelsen, i tillæg til de 159 indbundne eksemplarer, som var blevet solgt i løbet af den første halvanden måned. Salget hos Cammermeyer stemmer dermed overens med undersøgelsen af hæftningsforløbet hos Gyldendal, som konkluderede, at bogen solgte godt i de allerførste år.

Salget gik ikke, som Cammermeyer havde ventet og håbet, men selvom bogen solgte dårligere end andre nyudgivelser af Ibsen, er det ikke ensbetydende med, at den solgte dårligt. Til sammenligning solgte Cammermeyer 26 eksemplarer af Drachmanns *Reisebilleder* (1882) i de første fire måneder efter udgivelsen (DSK).¹² Af J.P. Jacobsens *Mogens og andre noveller* (1882), solgte han i de første tre måneder 66 eksemplarer. Af Georg Brandes' *Det moderne gennembruds mænd* (1883) solgte han 36 eksemplarer på halvanden måned. På fire måneder solgte han 43 eksemplarer af Henrik Pontoppidans *Mimoser* (1886), og det tog ham et halvt år at få solgt 40 eksemplarer af Strindbergs *Fadren* (1887).

På halvanden måned i 1882 solgte Cammermeyer 314 eksemplarer af Jonas Lies *Gaa Paa!*, men *Gengangere* forblev dog den bedst sælgende bog hos Cammermeyer i 1881/1882¹³ – indtil *En folkefiende* kom i slutningen af november 1882 og overtog føringen med ca. 600 salg på tre måneder. Når jeg bruger begrebet bestseller i artiklens titel, skal det derfor tages helt bogstaveligt som *den bedst sælgende* bog hos Norges største boghandler.

GENGANGERE OG DETS ARENAER

Receptionshistorie har til opgave at redegøre for et værks modtagelse gennem tiden, og denne opgave bliver ofte løst med udgangspunkt i pressens modtagelse af værket. Når jeg i

11. Cammermeyers salg af *En folkefiende* underbygger, at man roligt kan regne med et salg i samme størrelsesorden uden for memorialerne som inden for memorialerne. Her er der noteret 232 salg i memorialerne i de første tre måneder, hvor der løbende i samme periode blev bestilt 616 eksemplarer hos Gyldendal.
12. Salgstallene er bestemt ud fra Cammermeyers bestillinger hos Gyldendal. Når Cammermeyer laver en ny bestilling på den samme bog, har jeg vurderet, at eksemplarerne fra den forrige bestilling er blevet solgt. Det er altså det *højest mulige* antal eksemplarer, Cammermeyer kan have solgt på det pågældende tidspunkt.
13. Det vil være meget tidskrævende at gennemgå protokollerne minutøst og notere samtlige kreditsalg i 1881 og 1882 hos Cammermeyer, da denne salgsperiode spreder sig over ni protokoller a 550–600 sider. Jeg har i stedet orienteret mig i samtlige protokoller og i tillæg gennemgået Cammermeyers indkøb af bøger hos de forskellige forlag. Her er der intet, der tyder på, at nogen anden bog salgsmæssigt kommer op i samme størrelsesorden som *Gengangere* og *Gaa Paa!*.

denne artikel har undersøgt de kvantificerbare forhold som oplagstal og salg, er det altså en receptionsanalyse på et andet niveau end sædvanligvis. Ved at være bevidst om disse niveauer inden for modtagelsen af et værk er det muligt at forstå, hvordan et værk kan være både en fiasko og en succes på samme tid. Fortællingen om *Gengangere* som forhånet og fordømt i pressen kan dermed leve side om side med fortællingen om *Gengangere* som en bog, der solgte godt i boghandlen.

De to arenaer, pressen og bogmarkedet, adskiller sig fra hinanden ved at have hver deres mulighed for succes. *Gengangere* ændrede gennem 1880'erne og begyndelsen af 90'erne karakter hos kritikerne fra at være et ideologisk skriftstykke til at være et æstetisk værk. Accepten af dramaet bliver i pressen større og større, jo længere frem i historien vi kommer, men som min analyse viser, følger bogsalget ikke denne kurve. Helt generelt solgte en nyhed fra Ibsen altid mest i begyndelsen, og selvom *Gengangere* oplevede lidt modstand i de første måneder, var den ingen undtagelse. Den solgte bedst i tiden efter udgivelsen, og i løbet af de første år har Gyldendal afsat 7.100 hæftede eksemplarer og formentlig en god del af de ca. 2.700 indbundne eksemplarer. De to succeskurver for henholdsvis pressens kritik og bogsalget er altså modsat hinanden: Den første stiger gennem 80'erne og 90'erne, hvor den anden aftager.

Der findes i øvrigt endnu en arena for dette værk, endnu et receptionsniveau – nemlig dramaet som teateropsætning. Som Ståle Dingstad viser i sin artikel »Ibsen and the Modern Breakthrough – The Earliest Productions of *The Pillars of Society*, *A Doll's House*, and *Ghosts*« (2016), er heller ikke denne arena blevet underlagt megen opmærksomhed i sekundærlitteraturens behandling af *Gengangere*. Hvis dramaets forhold til teaterscenen nævnes, er det gerne de tre skandinaviske hovedsceners afvisning af dramaet, og det faktum, at det havde sin urpremiere helt ovre på den anden side af Atlanterhavet, i Chicago den 20. maj 1882. Dette billede nuancerer Dingstad ved at gøre rede for, at *Gengangere* levede som en succes i Skandinavien blandt de omrejsende teatre. Fra og med August Lindbergs Sällskaps premiere i august 1883 i Helsingborg regner Dingstad sig frem til, at stykket i efteråret 1883 – via tre omrejsende teatertrupper og Kungliga Dramatiska Teaterns og Nya Teaterns opsætninger – blev opført mere end 125 gange for minimum 400 tilskuere, sådan at vi hurtigt kommer op på 50.000 tilskuere.

Dingstad kommer dog til at begå den samme fristelse, som han tidligere beskyldte Ibsen-forskningen for at begå, når han i ovennævnte artikel og i *Den smilende Ibsen* bruger info om boghandlernes returneringer af *Gengangere* eller de 13 år mellem første og andet oplag som krydderi på sin kost – fortællingen om de omrejsende teatres succes:

Ibsen kunne møte kraftig kritikk og massiv motstand både tidlig og sent i karrieren. *Gengangere* [...] ble aldri oppført på Christiania Theater [...]. Ellers i Norden måtte Ibsen også tåle mye negativ omtale. Førsteopplaget på 10 000 eksemplarer ble liggende lenge – nytt opplag av stykket var det ikke behov for før i 1894. Men allerede to år etter utgivelsen i 1881 gjorde den svenske teaterlederen August Lindberg suksess da han turnerte med stykket omkring i Norden og møtte få, om noen protester. (2013, 42)

Virkeligheden er, at Gyldendal har solgt størstedelen af oplaget, allerede da Lindbergs teatertrup betræder de skrå brædder for første gang.

Den negative stemning omkring *Gengangere* var meget situationsbestemt. Returneringer af bøger og pressens hårde ord stod på i de første måneder efter udgivelsen, og Hegels reaktion i brevene bærer præg af, at han stod midt i postyret. Bogen solgte ikke direkte dårligt, men situationen stod i stærk kontrast til den forventning, Hegel og boghandlerne havde, og i kontrast til *Et dukkehjems* succes.

Jeg vil lade artiklen slutte, hvor skuespillet begynder. I fru Alvings havestue. *Gengangere* selv kunne have ligget på det runde bord sammen med de øvrige bøger, tidsskrifter og aviser. Man kan levende forestille sig, at flere personer i samtiden har haft samme tilgang til *Gengangere*, som pastor Manders har til skrifterne i dramaet: Han har ikke læst, hvad han fordømmer, men han har læst tilstrækkeligt om disse skrifter til at misbillige dem. Og selv hvis der kunne være noget tiltrækkende ved dem, så taler man ikke om det. Køberne uden for de avantgardistiske kredse talte muligvis ikke højt om deres køb af *Gengangere*, men sandheden er, at tusinder af eksemplarer har ligget vidt omkring på runde borde i havestuer. *Å jo såmæn, her hos os også.*

ARKIVMATERIALE

Det Kongelige Bibliotek, København

BF = Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S. B. Korrespondance, 3. »Breve til forlaget«, kapsel 175.

FK = Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S. A. Regnskaber, 7. »Forlagskladder« 1850–1903, bind H–J.

HB = NKS 3742, 4° I. »Den Hegelske brevsamling«, æske 17, brev 283. Brevet er også trykt i *Henrik Ibsens skrifter* (2009).

HC = NKS 3742, 4° II. »Fr. Hegels Concepter«, æske 33, til A. Cammermeyer, brev 4, 5 og 6, samt æske 36, til H. Ibsen, blad 377–378.

Riksarkivet, Oslo

CAK = PA 45. Cammermeyers arkiv, B/Ba/L0031, »kopibok«.

CAM = PA 45. Cammermeyers arkiv, uordnete deler, »Memorial«, 3B 003 24, bind XXI, XXII, XXIII, XXIV.

DSK = PA 45. Cammermeyers arkiv, uordnete deler, »Danske og svenske kreditorer«, 3B 003 32 og 3B 003 33, bind uden nummer, III, IV og V.

LITTERATUR

Aarseth, Asbjørn. 2009. »Innledning til Vildanden«. UiO: *Henrik Ibsens skrifter*. Link 04.09.2018.

http://ibsen.uio.no/DRINNL_Vi|intro_publication.xhtml

Andersen-Lind, Lone. 2012. »Gengangere«. KultuNaut. Link 04.09.2018. <http://www.kultunaut.dk/per/nyheder/type-nynaut?n=10760>

Anonym. 1881a. [Annonce om *Gengangere*]. *Morgenbladet* 63 (343 B), 13.12.1881.

Anonym. 1881b. [Annonce om *Gengangere*]. *Aftenposten*, 22 (291 B), 14.12.1881.

Anonym. 1881c. [Anmeldelse af *Gengangere*]. *Aftenposten* 22 (294 A), 17.12.1881.

Anonym. 1881d. [Notits om *Gengangere*]. *Morgenbladet* 63 (359), 30.12.1881.

Anonym. 1881e. [Notits om *Gengangere*]. *Dagbladet*, 30.12.1881.

Anonym. 1898. »Nogle tal«. I *Henrik Ibsen. Festskrift i anledning af hans 70de fødselsdag*, redigeret af Gerhard Gran, 241–45, Bergen: Grieg.

- Dingstad, Ståle. 2013. *Den smilende Ibsen. Henrik Ibsens forfatterskap – stykkevis og delt*. Oslo: Akademika forlag.
- . 2016. »Ibsen and the Modern Breakthrough. The Earliest Productions of The Pillars of Society, A Doll's House, and Ghosts«. *Ibsen Studies* 16, (2): 103–140. DOI: [10.1080/15021866.2016.1249708](https://doi.org/10.1080/15021866.2016.1249708).
- Figueiredo, Ivo de. 2007. *Henrik Ibsen. Masken*. Oslo: Aschehoug.
- Frøland, Aleksander. 1974. *Dansk boghandels historie. 1482 til 1945*. København: Gyldendal.
- Furuseth, Sissel, Jahn Thon og Eirik Vassenden. 2016. »Innledning«. I *Norsk litteraturkritikks historie 1870–2010*, 13–24. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halvorsen, Jens Braage. 1892. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880. Paa Grundlag af J.E. Krafts og Chr. Langes »Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1856«*, bind 3, 69–74. Kristiania: Den Norske Forlagsforening.
- . 1899. »Bibliografiske oplysninger«. I *Samlede Værker*, bind 6, XX. København: Gyldendalske Boghandels Forlag.
- Hansen, Jens Morten. 2005. »Fakta om Gengangere«. Nasjonalbiblioteket: *Alt om Henrik Ibsen*. ibsen.nb.no, siden findes nu kun som arkiveret visning. Link 04.09.2018. <http://archive.fo/RWNQ6>.
- Meyer, Michael. 1971. *Henrik Ibsen. En biografi*. Norsk udgave ved Magnus, Peter, Odd-Stein Anderssen og Jo Ørjasæter. Oslo: Gyldendal.
- Odland, Grete. 1990. *Det kanoniserte spøkelse. Mottakelsen av Gengangere perioden 1881–1928*. Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
- Oschlag, Jacob. 2016. »Efterskrift«. I Henrik Ibsen, *Gengangere*, oversat af Thomas Hauger. Gråsten: Forlaget Drama.
- Rose, Jonathan. 1992. »Rereading the English Common Reader. A Preface to a History of Audiences«. *Journal of the History of Ideas* 53, (1): 47–70. DOI: [10.2307/2709910](https://doi.org/10.2307/2709910).
- Tveterås, Harald L. 1964. *Norske forfattere på danske forlag. 1850–1890*. Bind 2 af *Den norske bokhandels historie*. Oslo: Norsk bokhandlermedhjelper-forening, i kommission hos Cappelen.
- . 1986. *Bokens kulturhistorie. Formet av forfattere, forleggere, bokhandlere og lesere. 1850–1900*. Bind 3 af *Den norske bokhandels historie*. Oslo: Norsk bokhandlermedhjelper-forening, i kommission hos Cappelen.
- Ystad, Vigdis. 2008. »Innledning til Gengangere«. UiO: *Henrik Ibsens skrifter*. Link 04.09.2018. http://www.edd.uio.no/cocoon/ibsenarkiv/DRINNL_Ge|intro_background.xhtml.